

La mediació en l'àmbit penal juvenil

Ana Nogueras¹

Educar en la convivència

Ja es van complir 10 anys dels primers passos de la mediació en el context penal juvenil a Catalunya. Uns primers passos tímids sense una base legal sòlida però avalats per recomanacions i tractats internacionals com les Regles de Beijing 1985, les Recomanacions R(87) 20 del Comitè de Ministres del Consell d'Europa, la Declaració dels Drets del Nen (1989) i pel consens entre els jutges de menors i l'Administració de Justícia.

Una experiència pionera

Ens situem aquí abans de la promulgació de la Llei 4/92 de 5 de juny, reguladora de la competència i el procediment dels Jutjats de Menors.

S'iniciava una experiència pionera inscrita en un model de justícia juvenil que pretén la responsabilització del jove respecte a les seves pròpies accions i les conseqüències que se'n deriven i la participació activa de la víctima en la resolució del conflicte. I tot això amb la **voluntarietat** de les parts implicades.

La Llei 4/92 no fa cap referència a la mediació, però preveu la reparació a la víctima. **La mediació és l'instrument, el mètode que s'utilitza per aconseguir la reparació.**

L'entrada en vigor de la **Llei Orgànica 5/2000**, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal del menor, marca una nova etapa en matèria de legislació penal en menors. La víctima es fa present en el procés, d'una forma molt més real que en la Llei Orgànica 4/92, no com un senzill instrument que permet l'adopció de mesures amb el menor, sinó amb el reconeixement de la seva situació com a víctima i la possibilitat de participar en la resolució del conflicte.

¹Ana Nogueras és Educadora Social i treballa com a mediatora a Justícia Juvenil. A més, és membre de la Comissió de mediació del CEESC.

"La mediació és l'instrument, el mètode que s'utilitza per aconseguir la reparació"

L'article 19 de la Llei 5/2000 planteja el sobreseïment de l'expedient per conciliació o reparació entre el menor i la víctima, i segons **l'article 51.2** de la L.O. 5/2000, el jutge podrà deixar sense efecte la mesura imposada en fase d'execució, quan es realitzi la conciliació del menor amb la víctima.

Un altre aspecte molt important en aquesta Llei és la competència que s'atorga als jutges de menors per resoldre sobre la Responsabilitat Civil (art. 2.2).

He deixat com a últim punt, i no per això menys important, el tema de l'edat que comprèn aquesta llei i que suposa un canvi substancial ja que es passa de la franja de 12 a 15 anys a la de 14 a 17 anys, podent abraçar en determinats casos fins als 21 anys.

Una intervenció diferent

L'experiència de mediació representa per a mi una nova etapa en la meva trajectòria professional. Educadora de formació, havia desenvolupat la meva tasca en centres de protecció de menors i de reforma i també en medi obert. El tipus d'intervenció en tot cas sempre s'havia centrat en el menor i amb objectius exclusius per a aquest.

El programa de Mediació i Reparació del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya perseguia objectius educatius per al menor, però introduïa un "element" totalment nou per a mi fins a aquesta data: **la víctima**.

Hauria estat fàcil "utilitzar" la víctima com un excel·lent recurs educatiu per al menor i, de fet, el programa de reparació tenia tots els ingredients necessaris. Però, en prioritzar la participació de la víctima, fos particular o institucional, en abordar el delicte en termes de conflicte, es facilita l'acostament i l'entesa entre menor i víctima.

Els problemes i els conflictes dels joves no es resolen mentre estiguin enfocats com a delictes.

Beneficis de la mediació a justícia juvenil

Tractaré d'analitzar aquest punt, a partir de l'experiència viscuda en aquests últims deu anys i d'haver sentit de prop els efectes de la mediació en els seus protagonistes.

Per als menors infractors

Dintre del **model responsabilitzador** de Justícia pel qual s'ha optat, la mediació constitueix un enfocament diferent per aconseguir aquest objectiu.

*La mediació és un procés de responsabilització

En parlar de responsabilització no m'estic referint únicament a la responsabilització objectiva, basada en el resultat del fet del delictes, o a l'assumpció de responsabilitat en la comissió del fet, condicions bàsiques per accedir al programa.

Estic parlant d'un concepte molt més profund de responsabilitat que té a veure amb respondre davant d'un mateix i davant els altres dels propis actes o actituds.

Diu Gaetano de Leo: "(...) la responsabilidad se desarrolla si es exigida: la responsabilidad no es algo que se exija si existe, sino que existirá, también, en la medida en que sea exigida".

Una característica general dels adolescents, i per tant dels menors que atenem en el programa de mediació, és la manca de previsió de l'abast de la seva conducta. Saben que han fet alguna cosa malament però tot sovint tenen una visió parcial de la seva acció, per la qual cosa tendeixen a minimitzar-la, "va ser una ximpleria".

"Es verdad que los sujetos tienen niveles distintos de conciencia..., pero esto no implica que, cuando existe una débil identificación o cuando no existe, incluso, ninguna relación de conciencia entre el individuo y sus propias acciones, no se le deba exigir responsabilidad" (Gaetano de Leo).

El fet aïllat no és important si no es coneixen o no es pensen les conseqüències per a qui l'ha patit.

*El procés de mediació permet una presa de consciència

El menor pren consciència del fet que els seus actes li pertanyen i que aquests tenen conseqüències tant per a ell com per als tercers. La víctima és un d'ells. Les conseqüències per a ell ja les ha pogut comprovar. No és estrany que el menor visqui la seva situació com una "injustícia" i que es pugui sentir "víctima" del que li passa.

"Segons l'article 51.2 de la L.O. 5/2000, el jutge podrà deixar sense efecte la mesura imposada en fase d'execució, quan es realitzi la conciliació del menor amb la víctima"

*"Els problemes
i els conflictes
dels joves
no es resolen
mentre estiguin
enfocats com a
delictes"*

En general la denúncia l'ha descol·locat, la policia ha intervingut, la família ha reaccionat i a vegades també l'escola, els veïns...

És important escoltar, recollir i reconèixer les conseqüències que el fet ha tingut per al menor i donar-los un lloc. Però també **és molt important** no deixar-lo amb aquesta visió parcial i **portar-lo a reflexionar** sobre altres conseqüències derivades de la seva acció i que han quedat fora, desdibuixades...

***El procés de mediació és reflexió**

Des del moment en què **s'introdueix la víctima** en el discurs es produeix un canvi substancial en l'actitud del menor. **La seva acció adquireix una altra dimensió.**

El menor es veu obligat a pensar, a reflexionar sobre la seva conducta, a prendre una certa distància per analitzar les circumstàncies que el van portar a l'acció delictiva, els motius d'aquesta i les conseqüències per a la víctima.

· La mediació suposa **un exercici d'introspecció** per a ell, ja que ha de contestar molts "per què" sobre si mateix, cosa a la qual no està molt acostumat.

Aprendre a conèixer-se una mica més posa a prova la seva capacitat de raciocini i d'argumentació.

· **La reflexió sobre la conducta i la presa de consciència de l'altre** també posen a prova la seva capacitat d'empatitzar amb els aspectes fets malbé de l'altre.

Quan descobreix el mal que ha fet és quan pot desenvolupar el desig de reparar.

***La mediació tracta la culpa**

Permet que el menor vegi la dimensió de la seva acció, **li dóna la mesura justa**, ni més ni menys, i **evita que desdramatitzi**, creant-li una culpa malaltissa **o que trivialitzi el fet**, cosa que suposaria no aprendre de l'experiència.

- La mediació **dóna sortida a la culpa** i així evita que es transformi en quelcom persecutori. És **diferent d'expiar**, si no, seria pagar pel

que ha fet malament i això pot ser viscut com un càstig condicionant el sentit mateix, el fi de la mediació.

- Permet que **es restauri**, que es construeixi **la imatge feta malbé** que té oportunitat de ser **reparada** davant d'ella mateixa, davant el seu entorn...
- **Rescata els aspectes sans** de l'individu i evita l'estigmatització.

**La mediació fomenta l'autocontrol, prevé la reincidència.*

Tot aquest procés constitueix una important **experiència d'aprenentatge i d'educació vers la responsabilitat**.

Si l'**experiència viscuda** és, a més, **sentida** (la implicació emocional és una condició per adquirir coneixements duradors), el menor podrà integrar-la en el seu procés maduratiu i convertir-la en una experiència que **reforçarà la seva personalitat**.

Per a la víctima

S'ha de tenir en compte que en l'àmbit penal les víctimes amb les quals treballem presenten diferents particularitats i tipologies: menors, adults, empreses públiques i privades, escoles, etc. Parlaré aquí de la víctima en termes generals, és a dir, d'aquella víctima que viu el conflicte i les seves conseqüències més intensament des d'un punt de vista emocional.

Tradicionalment, la víctima sol sentir-se abandonada i incompresa per la justícia. No tan sols pateix el fet delictiu i les seves conseqüències materials, sinó que, tot sovint, també pateix altres danys, morals, psicològics, socials, etcètera. L'experiència ens mostra que la víctima sent pors, ansietats, indignació i un llarg etcètera de sentiments i emocions doloroses.

Participant en el procés de mediació, la víctima té l'oportunitat de reduir, alleugerir, solucionar alguns d'aquests danys. Es redueix la victimització.

**Un espai d'atenció i escolta*

La víctima disposa en aquest procés d'un espai en el qual pot plantejar les seves pors, els seus temors, el mal que ha sofert, les seves demandes,... I aquest espai és de gran importància.

"La mediació és un procés de responsabilització, responsabilitat que té a veure amb respondre davant d'un mateix i davant els altres dels propis actes o actituds"

"El procés de mediació permet una presa de consciència, és reflexió. I la reflexió sobre la conducta i la presa de consciència de l'altre també posen a prova la seva capacitat d'empatitzar amb els aspectes fets malbé de l'altre"

Quan les conseqüències del fet delictiu han afectat molt la víctima, l'han ferit, li han causat dolor, **ser atesa i escoltada li permet relaxar aquesta tensió, afluixar aquest nus d'ansietats.**

Algú **s'interessa** per ella, per la seva vivència, l'atén, la reconeix i li ofereix una possible via de solució.

***Un espai d'informació**

La víctima rep informació sobre el procés judicial iniciat arran de la denúncia. És important per a ella conèixer el funcionament d'aquest procés amb la finalitat d'evitar confusions. Va posar la denúncia, però no té clar si la cridaran a judici o no, si hi haurà repercussions i quines. Tot sovint explica que volia fer escarmentar el menor, que ho sabessin els seus pares i no esperava que la justícia fes res en aquest sentit.

En ser informada de la voluntat que té el menor d'intentar resoldre el conflicte, que s'ha produït prèviament al fet delictiu o com a conseqüència d'aquest, la seva reacció és de sorpresa. Però quan disposa de més informació sobre el que la mediació pot aportar, també veu una oportunitat de participar activament en la solució del conflicte que l'afecta.

***Un espai de contenció, de desdramatització**

Tot sovint, el delicte no va dirigit a una víctima concreta o, simplement, la intencionalitat en el fet no és proporcional al dany causat.

Quan la víctima ha quedat afectada pel delicte, cal ajudar-la a relativitzar el que ha passat per superar el trauma sofert i trobar un camí que li permeti reorganitzar la seva vida amb tranquil·litat.

Trobar-se amb l'autor del delicte i escoltar les seves circumstàncies ajuda a desdramatitzar la situació. Que algú amb cara i ulls, aquell que la va perjudicar, li doni explicacions i es mostri en una actitud molt diferent a la del dia dels fets permet que la víctima se senti alleugerida, que desaparegui gran part de l'imaginari. **La mediació dona al conflicte la seva justa mesura.**

***Un espai de reparació**

La mediació permet que es tinguin en compte els danys soferts per la víctima.

Tot sovint, el terme *reparació* ens remet a la restitució material dels danys, al pagament dels desperfectes causats. És obvi que la mediació pot ajudar en la reparació material del dany, quedant en mans de les parts la possibilitat d'arribar a acords adaptats a les necessitats i possibilitats d'aquestes.

Però la mediació adquireix realment sentit quan hi ha dany moral o psicològic. L'experiència ens mostra que el que més aporta reparació a la víctima és que es tingui en compte el seu dolor, la seva por, la seva ansietat...

Poder manifestar aquesta situació en un clima de tranquil·litat, comprovar el canvi en l'actitud de l'autor i escoltar el seu compromís de futur és el que compensa realment la víctima i li treu la por. Aquest fet, juntament amb **un vertader protagonisme en la solució del conflicte, és el que l'allibera del paper de víctima.**

"La mediació dóna sortida a la culpa i així evita que es transformi en quelcom persecutori. Si l'experiència viscuda és, a més, sentida, reforçarà la seva personalitat"

Per a ambdós

*La mediació és comunicació

"Tota mediació començada és ja una comunicació; quan el mediador es posa en contacte amb B per informar-lo que A vol comunicar-se amb ella en forma de diàleg i en presència d'un tercer que pugui facilitar el diàleg entre ells, s'estableix una certa comunicació. Encara que B ho refusi, ja no podrà ignorar que A tenia la voluntat de comunicar-se d'una forma determinada..." (J. F. Six).

La trobada entre les parts és el punt fonamental del procés de mediació

És un espai en el qual s'exposa la situació, es dialoga, **s'estableix una comunicació.**

El menor i la víctima parlen en un clima de tranquil·litat sobre les seves raons, les seves circumstàncies, les seves vivències. **Cada un fa un esforç per entendre l'altre.**

Marshall diu que *quan un relaxa la seva postura, l'altre també cedeix.*

La imatge negativa, feta malbé i possiblement venjativa que inicialment cada un podia tenir de l'altre, canvia en comprovar que l'altre també té aspectes positius reparadors.

*La mediació és responsabilització”

La mediació torna a les parts un conflicte que els pertany, donant-los l'oportunitat de definir-lo i resoldre'l satisfactòriament.

La sanció penal dóna resposta al fet, però no resol el conflicte i no és sempre la millor solució per a les parts, en tant que la mediació parteix del fet delictiu per arribar a entendre el conflicte per tal de facilitar formes de solució vàlides per al futur. La mediació permet a les parts recuperar el seu **protagonisme** en un assumpte que els afecta, i tracta d'aconseguir una solució vàlida al seu conflicte. **La solució** mai no és imposada sinó proposada, **discutida i acceptada** per les parts. La implicació voluntària en l'acord aconseguit facilita que aquest es mantingui en el temps.

La mediació fomenta el diàleg, la comprensió entre les parts, crea un vincle. Evita el rancor, el ressentiment que pot generar una solució externa.

Converteix el “jo guanyo / tu perds” en “tu guanyes / jo guanyo”.

El conflicte es converteix en una oportunitat i el procés de mediació en una experiència constructiva, d'aprenentatge i de creixement. El model de justícia tradicional no sol tenir en compte la importància dels processos que porten a l'autonomia i a l'assumpció de responsabilitat dels ciutadans respecte als seus conflictes.

La mediació representa un procés de responsabilització, un compromís, millora la convivència, mira cap al futur.

Facilita que víctima i infractor trobin una sortida que els permeti continuar endavant, girar pàgina i no quedar-se enganxats en aquest rol, en aquest vincle que els oposa (víctima/infractor).

La mediació permet que la resposta penal tingui una **funció curativa** i no quedi només en la imposició d'una sanció a l'autor. Actua com a **inhibidor de la reincidència**. Encara que aquest no sigui el seu objectiu, **la mediació té efectes terapèutics**.

* **La mediació resulta preventiva** perquè les solucions que s'obtenen pressuposen un procés de responsabilització, no són punitives i no

generen ressentiments ni pors d'una part cap a l'altra sinó que generen confiança, permeten posar punt final al conflicte i retornar a la pau social.

Conclusions

La mediació fa possible que els processos siguin més àgils, menys costosos i deixa les parts més satisfetes.

La mediació podia semblar una intrusa en el camp penal, però hem pogut comprovar els beneficis que aporta tant a l'autor com a la víctima i a la justícia mateixa. Des de la meua experiència, puc afirmar que la mediació penal té el seu lloc en el ventall de les respostes judicials, sota certes condicions, naturalment. Però seria un error considerar que la mediació només pot utilitzar-se en faltes o petits delictes.

Els beneficis que he descrit es refereixen a conflictes que afecten les persones, les seves relacions, la convivència... És en aquestes qüestions on la mediació adquireix verdader sentit. La meua preocupació amb l'entrada en vigor de la L.O. 5/2000 és justament que pugui fer-se una interpretació restrictiva del tipus de fets per als quals se sol·liciti mediació.

La mediació és una excel·lent eina per a la comunicació, la tolerància i la pràctica democràtica.

La mediació és diàleg, és comunicació i, segons J. F. Six, "un art del compromís".

Fomentar i potenciar la seva utilització en qualsevol de les àrees de la nostra vida ens fa més responsables i contribueix a enriquir el joc democràtic.

Març 2001

*"Trobar-se amb
l'autor del delictes
i escoltar les
seves
circumstàncies
ajuda a
desdramatitzar la
situació, redueix
la victimització.
La mediació dóna
al conflicte la
seua justa
mesura"*

Bibliografia Consultada

- ALAIN PIGANEAU, *Médiation et Démocratie*. Réflexions à partir d'une pratique, (Annales de Vaucresson 2/1988, núm. 29)
- ANA NOGUERAS MARTÍN, *Elementos que aporta la mediación en el contexto penal juvenil*, (Jornades Catalanes de Resolució Alternativa de Conflictos; Mollet, 1998)
- CANDIDATURA AL PREMIO PRÍNCIPE DE ASTURIAS DE CIENCIAS SOCIALES (DGMPAJJ, 1998)
- DR. FEDUCHI, *Qué es la adolescencia* (ed. La Gaya Ciencia - 1977)
- EL PROGRAMA DE MEDIACIÓ I REPARACIÓ (DGJJ-1996 i DGMPAJJ, juny 1998)
- J. FRANÇOIS SIX, *Le Temps des Médiateurs*, (ed. Seuil; París, 1990)
- LA JUSTICIA DE MENORES: ENTRE EL "TRATAMIENTO Y LA RESPON-SABILIDAD". Entrevista con el profesor Gaetano de Leo (Papers d'Estudis i Formació, núm. 1-1986)
- La L.O. 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal del menor
- MARÍA BEGOÑA SANMARTÍN, *La mediación como respuesta a algunos problemas jurídicos criminológicos*, (Larrinoa, 1997)
- MARYSE VAILLANT, *De la dette au don*, (ESF Editeur, 1994)